

Литвинова луку гремели пушки, сад и двор были иллюминовны, танцы продолжались до рассвета» [4, арк. 126 зв.].

На наступний день після балу вся родина проводжала Миколу Андрійовича та Василя Олександровича Хелмського (саме він супроводжував М.А. Маркевича до Санкт-Петербурга). Процес прощання рідних описаний із зворушливими подробицями: «... на другой день маминька плакала, баба плакала, сестры плакали, Норка тосковала. Мой портрет завесили зелёной тафтой. У батюшки были слёзы на глазах» [4, арк. 126 зв.]. В цей день автор споминів востаннє в житті бачив свою матір та няню бабу Устю.

По смерті дружини, що сталась 12 січня 1818 року, батько М.А. Маркевича Андрій Іванович «... не мог не только бывать в Полошках, но даже видеть их» [4, арк. 10 зв.]. Тому маєток був розмінений з гвардійським полковником О.О. Хвостовим, який за Полошки дав 300 душ у Васюковцях Прилуцького повіту.

Отже, завдяки «Автобіографічним запискам» М.А. Маркевича ми маємо змогу дізнатись про родинну атмосферу та особливості буття володарів панської садиби Полошки на початку XIX століття. Зауважимо, що зростання автора споминів у родинних маєтках Чернігівської та Полтавської губерній вплинуло на становлення його особистості. Микола Андрійович не лише збереже дідові колекції й батьківську любов до землі, а й певним чином унаслідує сформований ними маєтковий стиль життя.

ПОСИЛАННЯ

1. Будзар М. М. Історико-культурна модель панської сільської садиби в Україні XVIII–XIX століть: теоретичні засади дослідження [Текст] / М. М. Будзар // Вісник ДАККіМ. - 2011. - № 2. - С. 145-149.
2. Барабаш Н. О. Дворянські садибні комплекси Дунаєць та Ярославць за споминами М. А. Маркевича / Н. О. Барабаш // Сіверщина в історії України: Зб. наук. пр. - К.: Глухів, 2013. - Вип. 6. - С. 323-327.
3. Барабаш Н. О. «Автобіографічні записки» М. Маркевича – джерело з історії родини / Н. О. Барабаш // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки / Головний редактор В. Смолій; відповідальний редактор І. Колесник. - Вип. 8. - К.: Інститут історії України НАН України, 2014. - 394 с. - С. 329-347
4. Маркевич Н. А. Автобиографические записки. Автограф. 1845. – Рукописный отдел Института русской литературы Российской Академии наук, ф. 488, оп. 1, д. 38, 136 л.

Барабаш Н.А. Господская усадьба Полошки по воспоминаниям Н.А. Маркевича

В статье на основе автобиографических записок Н. А. Маркевича воспроизводится специфика жизни семьи Маркевичей в усадьбе Полошки.

Ключевые слова: Н.А. Маркевич, автобиографические записки, господская усадьба/имение Полошки.

Barabash N.O. Nobiliary homestead Poloshky in the Mykola Markevych's memories

In this paper author tries to reconstruct particularities of the Markevyches family life in the nobiliary homestead Poloshky on the base of Mykola Markevych's autobiographical notes.

Key words: Mykola Markevych, autobiographical notes, nobiliary homestead, homestead Poloshky.

16.03.2017 p.

j

УДК 392:502.175 (477) (043.3)

А.О. Шевель

ВНЕСОК МИКОЛИ АНДРІЙОВИЧА МАРКЕВИЧА В КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ

У статті автор аналізує внесок Миколи Андрійовича Маркевича в культурний розвиток України, а саме: його погляди на історичний процес, використання фольклорно-етнографічної джерельної бази, зібрання великого етнографічно-статистичного матеріалу.

Ключові слова: героїзм, етнографія, історія, козацтво, фольклор.

Мандрівний філософ Григорій Сковорода писав: «Рослина без коріння всихає, людина без минулого не живе». Історія рідного народу та краю, пам'ять про видатних земляків – це ті духовні острови, які дарують нам наснагу.

Дослідження історії роду Маркевичів започаткував О. Лазаревський. Ця традиція була продовжена в роботах істориків М. Василенка, М. Грушевського, літературознавців Б. Грінченка, С. Волоха, В. Доманицького. Праці В. Маслова присвячені літературній і науковій діяльності М. Маркевича, його відносинам з Т.Г. Шевченком. Наукова діяльність Миколи Маркевича розглядалася як складова інтелектуальної історії України І. Лисяком-Рудницьким. В монографії В. Кравченко проаналізовано «Історію Малоросії» М. Маркевича як пам'ятку української історіографії епохи національного відродження (др. пол. XVIII – сер. XIX ст.). Г. Голубчик вивчала рід Марковичів-Маркевичів у культурно-громадському житті України крізь призму української генеалогії.

В нашому дослідженні мова піде про нашого земляка – історика, етнографа, композитора, поета і перекладача, фольклориста, лексикографа, архівіста, музиканта Миколу Андрійовича Маркевича, який жив і творив у нелегкі для тодішньої України часи. Автор має на меті описати основні віхи життєвого та творчого шляху М.А. Маркевича.

Микола Андрійович Маркевич походив зі старовинного і високоосвіченого козацького роду. Своім прашуром Марковичі вважали легендарного «жидовина» Аврама, який на початку XVII ст. з'явився на Прилуччині, відрікся від своєї іудейської віри і став згодом ревним православним християнином. Великим розумом і добрими справами заявив про себе син Аврама – Марко Аврамович, який власне і був родоначальником цього великого і знаменитого в Гетьманщині роду, що на початку XIX ст. розділився на дві гілки – Марковичів і Маркевичів. Заможного і спритного у справах Марка Аврамовича на Прилуччині величали не інакше, як «славетним паном Марком». Марко Аврамович мав добрий маєток неподалік від Прилук, у приміських Сорочинцях. Є всі підстави вважати, що й сини його, усі три Марковичі і Настя Марківна, саме там і народилися. Родинні перекази свідчать, що Марко побудував своїм коштом одну з церков Густинського монастиря, в якому, за його ж заповітом, був і похований у 1717 р.

Цікаво, що Настя Маркевич (або Маркович) була дружиною гетьмана Івана Скоропадського, а їхня дочка вийшла заміж за сина сподвижника Петра I Петра Толстого і

таким чином доводилася прабабою видатному російському письменнику Льву Толстому [6, с. 56].

Дід М.А. Маркевича – Іван Андрійович – був людиною освіченою, зібрав велику й багату на той час приватну бібліотеку, мав маєток в селі Турівці Прилуцького полку і будинок в Москві. Своему сину Андрію він залишив близько 700 кріпаків та більше 100 тис. руб. боргу.

Андрій Іванович Маркевич служив дипломатом у Дрездені і Константинополі, чудово володів іноземними мовами. Його дружиною стала графиня Анастасія Василівна Гудович. Маючи блискучі перспективи, він однак пішов у відставку і переселився до свого маєтку в Турівці, брав участь у підготовці пам'ятки українського права – «Права, за якими судиться малоросійський народ» (Глухів, 1743). Батько історика, теж Андрій, навчався у пансіоні Московського університету, сидів за однією лавою з майбутнім поетом Василем Жуковським, служив дипломатом.

Сам історик народився у с. Дунаєць на Глухівщині Чернігівської губернії 7 лютого 1804 р. У 1804–1809 рр. він жив у діда в с. Полошки (нині Глухівського району), у прабабки й тітки в с. Дунаєць, з 1809 р. – в Сокиринцях (нині Срібнянський район Чернігівської області), потім (до 1814 р.) – в Рудівці (нині Прилуцький район Чернігівської області).

Початкову освіту Микола здобув у школі відомого поета й мовознавця П. Носенка-Білецького під Прилуками. З 1817 по 1820 р. навчався у пансіоні в Петербурзі. Вихователю цього пансіону В.К. Кюхельбекеру, в майбутньому відомому декабристу, історик зобов'язаний знайомствами у літературних колах, зокрема з О.С. Пушкіним і К.Ф. Рилєєвим, а також пробудженням інтересу до історії своєї батьківщини. Уроки улюбленого педагога М.А. Маркевич називав «школою очищеного вкуса». Водночас Маркевич почав навчатися музиці і став відомим митцем по класу фортепіано, захопився літературною творчістю. Він написав російською мовою свої «Українские мелодии», а згодом поклав на ноти чимало українських народних пісень. Після закінчення пансіону вступив на військову службу. На початку 1821 р. відвідав Каменку – центр зустрічей учасників Південного таємного товариства.

У 1824 р. М.А. Маркевич вийшов у відставку в чині поручика, повернувся на батьківщину і оселився в успадкованому від батька маєтку – Турівці, що в Прилуцькому повіті Полтавської губернії, який, за винятком поїздки 1829 р. до Москви, вже не залишав до кінця життя.

На батьківщині вчений зосередився на вивченні історії України, яку тлумачив досить широко і включав до неї питання етнографії та статистики, захопився вивченням фольклору, сільським господарством.

М.А. Маркевич зібрав величезну бібліотеку унікальних рукописів, усе життя поповнював її новими матеріалами, здебільшого з історії України (серед інших – документами гетьмана І. Скоропадського, книгами та архівними документами гетьмана К. Розумовського; зібрав більш як 6000 рукописів, актів і справ, склав до них покажчик). В його ненадрукованій спадщині залишилося багато історичних

досліджень, нарисів, безліч віршів, нотаток тощо. Частина архіву М. Маркевича зберігається в Російській державній бібліотеці, частина – в Інституті російської літератури РАН у Санкт-Петербурзі. Багато з архіву втрачено або не знайдено, зокрема невідома доля рукописів, проданих разом із 4339 томами його бібліотеки [4, с. 123].

Перші твори М.А. Маркевича побачили світ у 1829 р. Це були збірки віршів «Стихотворения. Элегии и еврейские мелодии» (книга присвячена графу, полковнику, масону Миколі Миколайовичу Гудовичу на знак дружби). «Вірші» умовно розбиті на три розділи: Елегії. Книга I (включає 12 творів); Елегії. Книга II (11 творів); Єврейські мелодії (8 творів). Автор знаходився під великим впливом Байрона, що й відбилося на його поетичній творчості.

Пізніше було видано ще дві визначні збірки («Українські мелодії», «Народні українські наспіви»), чимало статей. Вінцем життя М.А. Маркевича стала «Історія Малоросії», високо оцінена Тарасом Шевченком, який приятелював з істориком і навіть присвятив йому вірш «Бандуристе, орле сизий!»

«Історія Малоросії», опублікована в Москві у 1842–1843 рр., стала помітним явищем в історіографічному процесі. Значний інтерес становлять опубліковані М.А. Маркевичем у додатку до неї гетьманські універсали, скарги міщанських громад на зловживання з боку козацької старшини.

Історії Чернігівщини були безпосередньо присвячені три з вісімнадцяти прижиттєвих публікацій М.А. Маркевича – «Достопримечательные урочища в Новгород-Северском уезде», «Черниговские полковники», «Историческое и статистическое описание Чернигова».

Історик одним з перших в українській історичній науці обґрунтував тезу про виникнення козацтва як прояв національно-визвольної боротьби, опрацював методику підготовки документальних джерел до публікації, запропонував класифікацію джерел за тематично-хронологічною ознакою. Водночас для праць М. Маркевича характерні некритичне сприйняття окремих джерел, певна ідеалізація та романтизація козацького минулого, активне використання фольклорно-етнографічної джерельної бази. Ці риси притаманні й іншим розвідкам та роботам історика: «Мазепа», «Гетьманство Барабаша» (обидві 1841 р.), «Про перших малоросійських гетьманів», «Акти, що пояснюють історію Малоросії» (обидві 1848 р.), «Про козаків» (1858).

М.А. Маркевич одним із перших в українській романтичній поезії відтворив образ народного співця («Бандурист»), став першим, хто пов'язав мотив героїзму козацтва з політичною сучасністю України та її національно-визвольними потребами й прагненнями. Він, як етнограф, видав збірки української народної творчості: «Зібрання малоросійських пісень» (1840), «Південноруські пісні» (1857). У фундаментальній праці «Звичаї, повір'я, кухня та напої малоросіян» (1860), яка, за задумом автора, повинна була увійти до задуманого ним історико-етнографічного дослідження «Внутрішнє життя Малоросії від 1600 року до нашого часу», дав надзвичайно широку

картину життя українського народу XVII–XIX ст., вмістив тексти обрядових пісень, легенд, замовлянь, вертепної драми, описи календарних та побутових обрядів, відомості з народної медицини, народні прикмети і повір'я, рецепти поширених у селянському побуті страв та напоїв тощо.

Історик зібрав великий етнографічно-статистичний матеріал в архівах, судах, медичних і статистичних установах Київської, Полтавської, Чернігівської губерній, прагнучи якомога скоріше випустити його у світ. «Я люблю палко науку і вважаю невдячною справою скнарою тремтіти над рукописами, не ділячись ними з людьми, що осягають всю ціну їх», – писав він колезі й соратнику О. Бодянському [3, с. 61].

Збірник «Звичаї, повір'я, кухня і напої малоросіян» знайомить нас із щедрівками, колядками, класичними посівальними піснями, описами святочних, масничних, великопостових обрядів і звичаїв, троїцько-купальськими вшануваннями дерев, українською демонологією та особливостями народного світогляду. М.А. Маркевич вперше в Україні записав і опублікував різдвяний вертеп, який до цього часу на території на Глухівщині (на Сумщині) не зберігся. «Малороссийский вертеп, – пише Маркевич, – есть походный театр, представляющий благочестивым христианам великое происшествие в мире: Рождество Спасителя. Нет сомнения, что также представлялись многие другие происшествия, взятые из священного писания, но уцелел и дошёл до нас только вертеп».

М. Маркевич також описав ряд молодіжних ігор: «У Короля», «У Щитки», «У Галки», «У Ворона». Ці весняні ігри мають нескладні сюжети, проте можна помітити складну систему народного світогляду, який зберігся через віки.

Як лексикограф М.А. Маркевич уклав «Большой исторический, мифологический, статистический, географический и литературный словарь Российского государства» (1835); у архіві знайдені «Украинско-русский словарь», початок енциклопедичного словника, початок словника «Народного и книжного современного старого языка», до якого зібрано 45 тисяч слів, а також прислів'я, приказки, казки, пісні, витяги з давніх документів, літописів тощо [1, с. 58].

М.А. Маркевич виявився заповзятим колекціонером і поступово зібрав у Турівці чималий архів, який налічував близько 12000 рукописів. Документи являли собою переважно оригінали, причому найстаріші з них були датовані кінцем XVI ст. Основу архіву становила колекція його діда І.А. Маркевича, що складалася з документів генерального підскарбія А.М. Маркевича (його пращур), рукописів Глухівського Преображенського монастиря, приватних бібліотек та ін. Він також став власником «двух сундуков старинных бумаг», які належали його далекому родичу гетьману І.І. Скоропадському. Відтоді й до кінця свого життя М.А. Маркевич постійно турбувався про поповнення своєї колекції: «Нельзя не пристраститься к приобретению того, что в руку идёт. У меня развилась не в шутку страсть к манускриптам». У 1822 р. під час

служби в армії М.А. Маркевич проїжджав через с. Ташань Переяславського повіту, що належало гр. О.П. Румянцеву. Він домовився зі старим слугою-карликом, у якого зберігалися ключі від будинку, і той дозволив йому вивезти стільки документів, скільки міг вмістити екіпаж. Перебуваючи у 1826 р. в Полтаві, дослідник придбав бібліотеку відомого поета та перекладача останньої третини XVIII ст. І.Ф. Богдановича, а також одержав усі рукописи, що були в книгозбірні, зокрема «Келейный летописец» Димитрія Ростовського. У 1830 р. М.А. Маркевич придбав рукописи київського митрополита Самуїла Миславського. У подальшому колекція Маркевича поповнювалася рукописами, переданими йому М.М. Гудовичем, П.О. Норовим, М.І. Даничем, П.П. Білецьким-Носенком, М.А. Максимовичем, В.М. Репніним, Н.Е. Писаревим, П.М. Горленком та ін.

У 1848–1849 рр. М.А. Маркевич упорядкував свою документальну колекцію і розподілив її на дві частини. До першої з них він відніс 6550 документів та зробив її опис, що складався з трьох розділів – алфавітного реєстру автографів, каталогу рукописних книг з анотаціями (81 книга) та власне опису 6550 манускриптів із зазначенням назв документів та їх змісту. Друга частина архіву складалася з близько 5 тисяч листів до М.А. Маркевича від різних осіб та його нотаток.

У 1851 р. історик поставив собі за мету опублікувати зібрані документи. Зразком для видання мала слугувати «Древняя российская вивлиофика», яку наприкінці XVIII ст. видавав М.І. Новиков. Узяти участь у виданні погодився видавець «Отечественных записок» А.О. Краєвський, але тяжка хвороба, що спіткала М.А. Маркевича, перешкодила його поїздки до Петербурга для видання архіву.

Незадовго до смерті М.А. Маркевич звернувся до громадськості через журнал «Современник» (1859, № 4) зі статтю «Маркевичевский архив» і запропонував придбати право на видання архіву, причому попередив, що «не поставит условий, отяготительных для приобретателя». Свій архів М.А. Маркевич характеризував як «собрание материалов, столь богатое, столь полное интереса, разнородное, полезное для истории, статистики, этнографии, художества, столь увлекательное для романиста, музыканта, поэта, живописца и едва ли имеющее себе подобное в руках частного владельца».

В останні місяці життя історик вирішив продати свій архів. О.М. Лазаревський згадував, що «бумаги Маркевича предлагались около 1860 года к продаже в Петербурге, причём по рукам ходил и каталог их. Просили за эти бумаги 5000 рублей; по крайней мере, за эту цену предлагались бумаги графу Уварову». Покупцем колекції став інший відомий колекціонер І.Я. Лукашевич (1811–1860), який придбав її за 2000 рублів.

Микола Андрійович помер 21 липня 1860 р. в своєму турівському маєтку. Поховали його в родовому склепі біля церкви Всіх Святих, в посадженому й виплеканому ним розкішному саді, що розкинувся на правому березі

тихого Переводу, навпроти села Турівки. В червні 1989 р. прилуцькі краєзнавці розшукали місце в Турівці, де був похований Микола Маркевич, своїми руками, толокою, спорудили йому скромний пам'ятник. У Прилуках зберігся будиночок на вул. Котляревського, побудований в садибі Маркевичів. Тут жив до революції 1917 р. онук історика – голова Прилуцької повітової Земської управи, людина дуже поважна і шанована на Прилуччині.

Хотілося б ще додати, що Маркевич увічнив своє ім'я, написавши «Історію Малоросії», до якої завжди було неоднозначне ставлення. Російських шовіністів вона драгувала за прославляння козацтва, і вони з обуренням писали, що ця історія написана «кровою нагайкою Дорошенки». Згодом такі ж самі шовіністи, але вже червоні, взагалі затаврували автора «українським буржуазним націоналістом», намагаючись повністю стерти його ім'я з народної пам'яті. Нині його «Історія Малоросії» перевидана масовим тиражем [7, с. 59].

Вважаємо, що сенсом життя М.А. Маркевича було пізнання історії свого народу, бо це – духовна сила кожного громадянина, яка, за висловом М. Максимовича, здатна вивести людину із «тьми на світ Божий». Лише маючи таку силу, український народ зможе протистояти поневоленню й відстоювати своє право на незалежність.

ПОСИЛАННЯ

1. Артюх Л. Передмова // Маркевич М.А. Обычаи, поверья, кухня и напитки малороссиян / Л. Артюх. – К., 1992. – 230 с.
2. Верменич Я. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні / Я. Верменич. – К.: Інститут історії України НАН України, 2003. – 516 с.
3. Дорошенко Д.І. Огляд української історіографії / Упор.: Ю. Пінчук, Л. Гриневич. – Київ, 1996. – 188 с.
4. Єфремов С.О. Історія українського письменництва / С.О. Єфремов. – К.: Феміна, 1995. – 688 с.
5. Лазаревский А. Прегние изыскатели малорусской старины. А.М. Маркевич / А. Лазаревский // Киевская старина. – 1897. – № 1–2. – С. 67
6. Маслов В.І. М.А. Маркевич (До 125-річчя з дня народження) / В.І. Маслов // Бюлетень Прилуцького окружного музею. – 1929. – № 2. – С. 56.
7. Тоцька Ж. М.А. Маркевич та його колекція документальних матеріалів з історії України кінця XV–XVIII ст. у краєзнавчому аспекті / Ж. Тоцька // Сіверянський літопис. – 2013. – № 1. – С. 59–69.

Шевель А.А. Вклад Николая Андреевича Маркевича в культурное развитие Украины

В статті автор аналізує вклад Николая Андреевича Маркевича в культурне розвиток України, а іменно: его взгляды на исторический процесс, использование фольклорно-этнографической литературной базы, собрание большого этнографическо-статистического материала.

Ключевые слова: героизм, этнография, история, казачество, фольклор.

Shevel A.O. Mykola Andriyovych Markevych contribution to the cultural development of Ukraine

In article the author analyzes Mykola Andriyovych Markevych's contribution to cultural development of Ukraine, namely: his views of historical process, use of folklore and ethnographic literary base, meeting of big ethnographic and statistical material.

Key words: heroism, ethnography, history, Cossacks, folklore.

25.02.2017 р.

j

УДК 94(477):82-6 «1832»

М.М. Будзар

СМЕРТЬ ТА ІНШІ НЕГАРАЗДИ: СТОРІНКИ СІМЕЙНОЇ ІСТОРІЇ У ЛИСТАХ МИКОЛИ МАРКЕВИЧА ДО ПАВЛА ГАЛАГАНА 1832 РОКУ

У статті розглянуто листування представників споріднених сімейств Галаганів і Маркевичів початку 1832 р. У листах проаналізовано важливі події сімейної історії – смерть одного з Маркевичів та розподіл спадщини. Це дозволяє уточнити особисто-психологічні характеристики окремих представників роду Маркевичів. Аналіз листів розкриває ставлення дворянства Лівобережної України до проблеми хвороби, смерті, до етичних норм родинного спілкування, до майнових та грошових проблем.

Ключові слова: Лівобережна Україна, Маркевичи, Галагани, сімейна історія, приватне листування, смерть, спадок.

Антропологічний вектор, що на тепер домінує у розвитку історичної науки у світі та в Україні зокрема, актуалізує дослідження питань приватного життя для розгляду умов і результатів життєдіяльності певної соціальної групи у визначеному історичному часі.

Предметом нашої зацікавленості є епізод із сімейної історії роду Марковичів-Маркевичів, передусім її молодшої, т. зв. «прилуцької», гілки (визначена за місцем проживання та переважної дислокації земельних маєтностей), засновником якої був Федір Маркович Маркевич (до 1699–1737) [7, с. 391]. Діяльність представників «прилуцької» гілки неодноразово привертала увагу дослідників; лише історики незалежної України присвятили тій проблематиці низку робіт, але переважна більшість їх оминає питання приватного побутування. Передусім це розвідки генеалогічного змісту [10] і такі, де основну увагу приділено суспільно-політичній та культурно-просвітницькій діяльності осіб цього сімейства [3; 9]. Лише, можливо, стаття Н. Барабаш торкається проблеми приватного життя роду та генеалогічно близьких до нього сімей [1].

Метою статті є аналіз групи листів, написаних одним з найвідоміших представників роду Марковичів-Маркевичів, істориком та етнографом Миколою Андрійовичем Маркевичем (1801–1860) до дядька, поміщика Павла Григоровича Галагана (1793–1834), задля поглиблення уявлень про приватне життя лівобережного панства козацько-старшинського походження у другій чверті XIX ст. Джерельною базою є шість листів М. Маркевича П. Галагану, датованих січнем-лютим 1832 року [12].

Родини Маркевичів і Галаганів на початок XIX ст. були пов'язані між собою генеалогічно, особисто-психологічними симпатіями та місцем переважного проживання.

Спорідненість між цими сімействами була закладена до середини XVIII ст. через представників гетьманських родів першої третини століття – Скоропадських і Апостолів. Прадід адресата листів, П. Галагана, Григорій Гнатович Галаган (1716–1777), був одружений із Оленою Дунін-Борковською, чия мати – Параска Данилівна Апостол – була сестрою Анастасії Данилівни Апостол, першої дружини Василя Васильовича Кочубея (?–1743),